UDC 94(38):94(37)

ГРЧКИ ГРАДОВИ РИМСКОГ ЦАРСТВА У СВЕТЛУ НОВИЈИХ ИСТРАЖИВАЊА

M. Hallmannsecker, A. Heller (eds.), *The Oxford Handbook of the Greek Cities in the Roman Empire*, Oxford University Press, Oxford 2024, xxvi + 792, ISBN 978-0-19-287093-3

Четири деценије после смрти водећег истраживача на овом пољу, француског филолога и историчара Луја Робера (Louis Robert, 1902–1985), студије грчког полиса под римском влашћу су у пуном процвату, бар ако је судити по непрестаном приливу нових стручних и научних радова. Зборник који је пред нама представља вероватно је допринос у овој области у последњих неколико година. У питању је крајње обимна и амбициозна колекција постојећег знања. У старијој историографији такве радове су писали појединци, понекад као животна дела: сетимо се Џонсовог *Грчкоī īрада од Александра до Јусӣтинијана* или Мегијеве *Римске властӣ у Малој Азији*.[2] Али, у складу са текућим академским трендом, најновија синтеза није потекла из пера једног или малог броја аутора, већ има форму зборника радова на којем је сарађивало педесетак истакнутих стручњака из целог света. Резултат је, као што се могло очекивати, импресивно обимна књига (скоро осам стотина страна, 46 поглавља, не рачунајући предговор и епилог) која захвате у све важније, као и неке маргиналне аспекте историје грчког града у Римском царству.

После краћег увода, којима служи као својеврсна скица садржаја, почиње прва целина посвећена изворима („Sources and Methods") која има шест поглавља од којих су првих пет окренути различитим категоријама извора, односно података које из извора добијамо (епиграфика – 1.1, новац – 1.2, наративни извори – 1.3, археолошки налази – 1.4, ономастика/просопографија – 1.5). Опширна анализа извора коју овде читамо је детаљна, конкретна и вишеструко корисна; у овом погледу се нарочито истиче поглавље о епиграфским споменицима, које је написао Ангелос Ханиотис (Angelos Chaniotis). Поглавље 1.6, које је саставила Ема Денч (Emma Dench), донекле одудара од опште концепције ове целине, будући да је посвећено питању идентитета „грчких" градова у Римском царству; одабрани приступ је историографски.

Други („Civic Institutions") и трећи део збирке („Local Politics") тематски и структурално су најближи традиционалним обрадама ове проблематике, попут поменутих књига Џонса и Мегија. Друга целина је окренута градским (и грађанским) институцијама. Два су поглавља посвећена статусу грчких градова под римском влашћу (2.1), односно интеракцији

[2] A. H. M. Jones, *The Greek City from Alexander to Justinian*, Oxford 19662 ; D. Magie, *Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century After Christ* I–II, Princeton 1950. Најприближнија модерна паралела овим радовима је J. Ma, *Polis: a New History of the Ancient Greek City-State from the Early Iron Age to the End of Antiquity*, Princeton – Oxford 2024 (вид. мој приказ у *Зборнику Ма̄тице срйске за класичне стӯдије* 27 (2025), 233–237).

и сучељавању два система грађанског права (2.2): локалног (грчког) и царског (римског). Треће говори о старосним односно административним категоријама поделе унутра грађанског тела. Водеће локалне институције, веће и народна скупштина, и даље веома живе у првим вековима Римског царства, добијају детаљну дискусију у глави 2.4, док је завршно поглавље у овој целини окренуто магистратурама и литургијама. Оно је више прегледно, мање аналитичко по карактеру.

Трећи део обрађује различите значајне аспекте јавног живота. Ту читамо о еуергетизму (3.1), по многим историчарима централним феномену за разумевање историје елита у овом периоду, јавним почастима (3.2), развоју и коришћењу јавног простора (3.3), безбедности и оружаним снагама градова, као и њиховом местом у римској безбедносној структури (3.5), спољним односима градова (3.7) и грчком федерализму под римском влашћу (3.8). Врло интересантан прилог је 3.6 (Arjan Zuiderhoek), који говори о кризама спољног порекла (политичким, економским, природним и еколошким) и унутрашњим конфликтима који су претили грчко-римском граду. Овде треба скренути пажњу на једну од ретких слабих страна овог зборника: привредна позадина градског живота добила је само једно поглавље (3.4), мада детаљно и зналачки писано, које потписује Пол Ердкамп (Paul Erdkamp).

Четврта целина („Civic Socities") бави се разним сегментима и проблемима друштвене историје и можда је најзанимљивији део читавог зборника. Ту читамо о идеалу и стварности друштвене хијерархије (4.1), о односу градова и руралног окружења (4.2, граница између те две сфере није била нарочито оштра у антици), женама у јавном животу (4.3), приватним удружењима (4.4), гимназијама и јавним купатилима (4.5), те ропству као социјалном феномену у градовима (4.7). Извесно (пријатно) изненађење у овој целини представља изванредно занимљиво поглавље о гробљима као елементу урбане целине и фунерарној култури градова (4.6, Karin Wiedergut).

Пети део („Religion and Culture") претежно је, упркос наслову, посвећен религији. После генералног третмана полиса и религије (5.1), читамо о односу између полиса и пророчишта (5.2, светилишта која су објављивала пророчанства била су у великом порасту у рано царско доба), царском култу у хеленофоним провинцијама (5.3, изузев краће дискусије на стр. 458–459 овај прилог је општи и није писан из строго градске перспективе) и фестивалима и другим јавним прославама као социјалном феномену (5.4, овај текст би се боље уклопио у четврту целину). Ни поглавље 5.5, посвећено образовању и интелектуалцима, не бави се културом у најстрожем смислу: у питању су анализа организације образовања у градовима и (кратко) разматрање видљивости интелектуалаца у јавном животу.

Шеста целина („Cities and Regions") донекле се издваја у односу на остатак зборника. Најпре, то је појединачно далеко највећа целина (шеснаест поглавља, преко 250 страна, 491–750!). Затим, није у питању анализа неког феномена, проблема или институције, што је до сада био случај, већ овде налазимо низ есеја о појединачним градовима, односно градском животу у појединачним областима. Списак градова који су „заслужили" посебна поглавља је интересантан: Атина (6.1, сасвим оправдано), Тасос (6.5 овај избор је изненађење) и Ефес (6.7, „престоница Азије", нема изне-

нађења). Спарта се јавља у наслову поглавља 6.2, али овде углавном читамо политичку историју римског Пелопонеза; слично је и са Киреном, која се налази у наслову главе 6.15, али је више од половине текста посвећено мањим насељима Киренајке. У овом избору постоји елемент изостављања и насумичности: ако ће „Атина увек заслуживати посебно поглавље" (стр. 493), исто важи и за Александрију, Смирну, Антиохију.

Избор и концепција „регионалних" поглавља такође је у великој мери произвољна. Ту се налазе градови Беотије (6.3) и Киклада (6.4), Битиније (6.6), Карије (6.8), Ликије (6.9), Лидије (6.10), долина реке Лик (6.11), те градови у Сирији (6.12), на Сицилији (6.13), око обала Црног мора (6.14), и градови у Египту (6.16). Не види се оправдање за издвајање неких грчких и малоазијских области, уз потпуно изостављање других. Градови Крима, Тракије и Понта су груписани заједно јер излазе на Црно море, али не и градови Битиније који имају посебно поглавље. Унутрашњост Тракије уопште није обрађена, као ни унутрашњост Мале Азије, изузев Лидије, као ни Македонија итд. Концепцијски и по квалитету ова поглавља су врло неуједначена. Нека су строго посвећена градском животу, друга дају општу историју региона, нека се готово своде на попис градова. То је случај са поглављем о Египту које је врло сумарно и смишљено избегава да се детаљније посвети Александрији. Највећи грчки град и највећи град источних провинција Римског царства на тај начин добија запањујуће мало простора, док Тасос има посебно поглавље. Недоречена завршна целина више делује као велики и не сасвим сврсисходан додатак главном делу и понешто квари иначе добар утисак. Вероватно би било боље да је изостављена из текућег избора а да је регионалном прегледу градског живота на римском Истоку посвећен посебан зборник, који би био темељније и пажљивије осмишљен.

Завршно поглавље (Anne-Valérie Pont, „Epilogue: the End of Polis Culture?") говори о опадању градског живота у позној антици, односно нестанку грчког полиса као аутономне градске заједнице у корист бирократског и строго контролисаног византијског града.

Да су *Грчки градови у Римском царству* врло користан прилог постојећем знању о градском животу у грчко-римском свету непотребно је наглашавати. Унутар корица ове књиге открива се право богатство чињеница, анализа, тумачења и свежих идеја, мада су нека поглавља драстично конзервативнија, односно мање иновативна од других. Нова синтеза добро ће послужити и истраживачима и студентима који се тек упознају са занимљивом проблематиком градског живота на римском Истоку. Међутим, за разлику од традиционалних синтеза овог типа, текући зборник никако није намењен континуалном читању, од почетка до краја, нити поседује тематско и наративно јединство које би оправдало такав напор. Уместо тога, сваки читалац посветиће се оним поглављима и оним темама који га занимају, игноришући остале. Стога старији радови ове врсте, упркос делимичној застарелости, настављају да служе као неопходна литература.

Немања Вујчић
Филозофски факултет
Универзитет у Београду